

SPRANGER I KLUG

DVA VELIKA ODGOJITELJA

Prema osnovnoj društvenoj zasadi, da cijeli čovjek obuhvaća i zajednicu, mora svaka doista jaka filozofija djelovati također uzgojno na narod. Eduard Spranger i Ignaz Klug svakako su takva dva filozofa, koji podpunoma odgovaraju tom uvjetu. Htjeli bismo stoga prikazati filozofski sustav E. Sprangera prigodom hrvatskog prijevoda njegovog glavnog djela¹ a uzporedo i sustav I. Kluga, katoličkog svećenika. Djela ovog posljednjega poznata su već dostatno hrvatskoj čitalačkoj publici i bez prijevoda a i razumljivija su nego li djela protestanta Sprangera, koja su pisana u modernom filozofijskom jeziku. Ta poredba, koja će služiti boljem razumijevanju obih filozofa, svidat će se sigurno mnogome od njihovih čitatelja.

I. SPRANGEROV SUSTAV ŽIVOTNIH OBLIKA

SPRANGEROV POLOŽAJ U POVIESTI FILOZOFIJE

Max Ettlínger karakterizirao je filozofiju nakon 1900. godine onim riječima, koje čine naslov jedne Wustove knjige: »Uzkrnuće metafizike«. Jer filozofija, koja je bila običajna na većini njemačkih sveučilišta prije 1900., nije bila drugo do materijalizam, pozitivizam, historizam i psihologizam. Ozdravljenje u tim krugovima započelo je ponovnim povezivanjem filozofije na velike sustave njemačkog idealizma. Uzprkos svih svojih zabluda težili su, naime idealistički sustavi, ipak za tim, da uvedu vladanje duha, religije i Boga. Tako je i Kant početkom našeg stoljeća bio metafizički pretumačen pri čemu je njegovo poistovjetovanje čudorednosti i religije, u vezi sa sličnim mislima Fichtea, Windelbanda i Euckena, dovelo do izgradnje obsežne filozofije vrednota i kulture. Hegel, očišćen od svojih dialektičkih izvještačenosti, utjecao je svojom naukom objektivnog duha, t. j. svojom filozofijom poviesti i kulture na duhovnoznanstvenu filozofiju Sprangerovog učitelja Dilthey-a.

Fenomenologija, koja potječe od bivšeg katoličkog svećenika Franza Brentano, a koju je onda dalje izgradio Husserl i, razumljivije, Scheler u svojoj katoličkoj periodi, ta fenomenologija pri-

¹ Eduard Spranger, *Oblici života. Duhovno-znanstvena psihologija i etika ličnosti*. Preveo Vladimir Filipović. Matica Hrvatska — Zagreb.

bližuje se već skolastici, jer i fenomenolozi naglašuju jednako kao i skolastici absolutnu vrijednost bitnosti. Naprotiv je Heideggerova i Jaspersova egzistencijalna filozofija — odjek i izraz raztrojenih poratnih vremena, — značila ponovno padanje u metafizički pesimizam prošlog stoljeća.

Priznaje li se Spranger sljedbenikom kojeg od ovih sustava? Valja mu priznati, da se očuvao od egzistencijalne filozofije. Ali i prema drugim sustavima, pa i prema svome vlastitome učitelju Dilthey-u, znao je sačuvati svoju neovisnost. On odviše osjeća odgovornost praktičnog odgojitelja, a da bi se dao zavesti jednostranostima, koje su daleko od života. Kao eklektik u dobrom smislu rieči, sakuplja Spranger u službi naroda i kulture sve, što je najbolje i najfinije iz različitih sustava. Stoga nije mogao mimoići nova metafizička nastojanja. Uzprkos mnogim protivnim utjecajima govori iz njega često anima naturaliter metaphysica — duša, koja je po naravi sklona metafizici. Odgojiteljski njegov pogled vodi ga u visine, odakle se zapovjednički nameće vidik u obećanu zemlju metafizike. I tako susrećemo kod Sprangera njemačku nekatoličku filozofiju s njezinim najboljim odlikama. I tako će Spranger, veliki prijatelj Platona i »philosophiae perennis« mnogima dati puno svjetlo na putu k metafizici, k religiji, dapače i prema katolicizmu.

Njegov sustav dielimo prema podnaslovu njegovog djela u Sprangerovu filozofiju duhovnih znanosti, psihologiju životnih oblika, u etiku i u njegovu ideju osobnosti.

DUHOVNE ZNANOSTI PREMA SPRANGERU

Materialistički psihologizam 19. stoljeća htio je sav duševni život svesti na nekoliko atoma ili elementa: na očute, čuvstva i htjenja. Sav duševni sviet bio je za psihologiste samo velika lažna prividnost, koja je proizlazila iz asociacija navedenih elementa. Shvatiti kulturu, značilo je stoga za njih: razložiti duševna područja u te elemente.

Protiv ovakve psihologije asociacija ustala je duhovnoznanstvena psihologija Dilthey-a i Sprangera u savezu sa Köhlerovom i Wertheimerovom psihologijom oblika (Gestaltpsychologie). Jednoj i drugoj ovoj psihološkoj, odnosno filozofskoj školi berlinskog sveučilišta mora se isto takova važnost pripisati kao i fenomenologiji s obzirom na približavanje moderne filozofije prema skolastici. Jer psihologija duhovnih znanosti kao i psihologija oblika uče, da je cjelina, »die Gestalt« više nego li obični zbroj dielova. Imamo li pred sobom na laboratorijskom stolu sve elemente jedne ribe, to opet iz njih samih ne možemo znati što je zapravo riba. Tek kad je vidimo u vodi, kako se tu kreće i živi, onda samo možemo dobiti podpunji pojam o ribi. Važnija je dakle sinteza, cjelina, forma nego li analiza. Spranger je sasvim pod utjecajem ovog otkrića. Da bi se mogao razumjeti duh, kultura, traži se, da se iztražuje

objektivni duh, koji stoji iznad individua, u svojoj cjelini. On pita: kako da se razumije umjetnost, religija, ako se razkinu u nekoliko elemenata, koji se isto tako nalaze u jednom i u drugom od ovih duhovnih područja, naime u čuvstva i htienja?

Spranger si postavlja prema tome različita duhovna područja u svoj svojoj cjelini kao program ozbiljnog studija. Cilj tog studija, naime duhovno-znanstvene psihologije i filozofije, nije razčinjavanje tih duhovnih područja, nego razvijanje njihovog svježeg čara. Upravo se osjeća, kad se čita Sprangera, kako se čovječiji duh kao nakon dugog i teškog sna opet veseli nad bogatstvima duhovnog svijeta, kao u zori novog stvaranja. Čovjekov duh vidi opet stvaranje kakvo ono i jest. »I vidi, da je dobro«.

Iako sljedbenici duhovno-znanstvene struje najvećim dielom ne vole rieći metafizika — a i metafizika je tome dosta kriva — ipak mislimo da možemo Sprangerovo mjesto u poviesti filozofije tražiti u krugu onih, koje obuhvaćamo pod častnom lozinkom: uzkršnuće metafizike.

SPRANGEROVA PSIHOLOGIJA ŽIVOTNIH OBLIKA

Drugačije djeluje sunce na kamenje a drugačije opet na biline. Tako su i kulturna područja doduše za sve ista, ali odjek je njihov različit kod pojedinih ljudi. Nasljedni sklop, utjecaj okoline i samoodgoj stvaraju jedinstvene pojedince, kojih drugi poradi izprepletenosti duše i tiela ne mogu nikada podpunoma shvatiti. Individuum est ineffabile — individuum jest neizreciv! Ipak je moguće barem slične strukture obuhvatiti u stalne tipove. Tip je stalan način, kako neki ljudi osobno reagiraju na isti duševni svijet. Tip oblikuje osobnost, život. Spranger naziva stoga tip životnim oblikom. Oni ljudi posjeduju isti životni oblik, kod kojih neko stalno duhovno područje nailazi na odjek, koji je dominantna sveg njihovog djelovanja, mišljenja i sanja. Pa jer se u životnom obliku slievaju objektivni duhovni svijet i subjektivno stanje, to iztraživanje životnog oblika postaje ključem za razumievanje duhovnog svijeta i ljudi.

Spranger razlikuje šest životnih oblika ili »ljudi«: teoretskog, ekonomskog, estetskog, društvenog, političkog i religioznog čovjeka. Ali naglašava, da u zbilji nad izoliranim tipovima prevladavaju mješanci. Ipak izoliranje služi uglavnom zato, da se jače iztakne različenost duhovnih područja i ljudi. Uzmemo li tipične oblike zajedno s individualnim dodatcima, onda dobivamo »bitnu formulu« pojedinca čovjeka, koja je njegovom sudbinom.

Prevladava li u čovjeku teoretik, onda će sve, pa i najmilije i najsvetije biti stavljeno na najosjetljiviju vagu objektivnoga, čiste stvarnosti. Teoretski čovjek nema mira, dok cieli svijet ne svede kao na neki stroj, u kojem će sve biti točno izmjereno i

jedno prema drugome proporcionirano. Kakovi sve sustavi ne mogu proizaći iz ovakvog intelektualizma kod jednog Aristotela ili Newtona? Ali to može biti i opasno. Skrajni individualist često ne će imati nikakovog čuvstva za ostale ljude. Pa i samog Boga i religiju shvatit će kao neki račun.

E k o n o m s k i č o v j e k srodan je teoretičaru. Njegov bi ideal bio prehranjivati svojim brodovima jedan kontinent po drugome — da bi se povećali njegovi bankovni polozi. Opasnost, koja prieti ekonomskom čovjeku jest u tome, što on nastoji da politiku, školu, odgoj pa i Crkvu pretvori u burzu, koja bi što savršnije radila, dok se jednom ne dogodi, da hramski bičevi tu ne učine red.

Od ovih računskih tipova teoretičara i ekonomista sasvim se odvaja **e s t e t s k i č o v j e k**. On uživa u stvarima, često puta potpuno pasivno. U njemu prevladava čuvstvo, razpoloženje. Na sustave i koristi jednostavno zaboravlja.

»Ich ging im Walde so für mich hin,
und nichts zu suchen, das war mein Sinn«.

Označuju li te Goethe-ove rieči nečiju životnu strukturu, onda imamo pred sobom estetičnog čovjeka, koji bi mogao poput Dantea pretvoriti znanost i religiju u poeziju. Opasno je kod takvog čovjeka to, što mu se lako može dogoditi da iz proživljavanja umjetnosti priđe u izživljavanje života. Možda će tek kakovo bombardiranje podsjetiti takvog čovjeka na tvrdu zbilju. Izrođeni estetik jest bohem.

Ako se čuvstvo, koje se kod estetika razlieva na sve stvari, upravi više na ljude, na zajednicu, onda imamo **d r u Ź t v e n i** tip čovjeka, kod kojega može Pavlova velepiesan ljubavi postati zbiljom. Spranger je napisao duboke rieči o erosu, koji označuje produhovljenu ljubav nasuprot tjelesnoj, spolnoj ljubavi. Eros mora prema Sprangeru biti najviše preobraženje spola. Jer čovjek je većma duh negoli tielo.

Još je jedan tip, koji postoji po zajednici, ali koji ne nosi u ruci ruže ljubavi nego mač. To je Sprangerov politički tip, jer sila je po Sprangeru bit politike. Ne smije se ipak jednostrano uzeti ovo Sprangerovo shvaćanje, koje podsjeća na nauku Carla Schmitta o politici kao o držanju prijatelj — neprijatelj, te na Kantovo poistovjetovanje prava i sile. Spranger samo naglašava da je specifična osobitost politike u tome da ima pravo na silu. Već i sv. Pavao veli za državni auktoritet da nosi mač. I bilo bi doista zlo, kad ne bi bilo tipičnih političara po zvanju, koji su spremni da idu i preko lješina, kad to traži obće dobro. Ali svatko može lako uvidjeti kolika je tu odgovornost, kad u jednog Nerona

prevlada draž sile i krvava opojenost slavi svoje slavlje. Onda će vriediti i ona: »Tko se mača hvata, od mača će i poginuti«.

Shvatljivo je da nad tim tako različitim i međusobno često toliko oprečnim tipovima mora sjati sunce, koje će ih izjednačiti i dati im pravu plodnost. To sunce jest nadvriednost, koja sve vrednote stvara i pravedno razgraničuje: Bog. Prožima li nečiji život priklanjanje toj najsnažnijoj vrednosti, koja sve za sobom povlači, naime momentu religioznosti i svetosti, onda imamo pred sobom religioznog čovjeka. Takav će čovjek kao Krist uvijek moliti i ne će od toga ni kod zaposlenosti odustati. Tu nema opasnosti. Jer kad bi čovjek ovoga tipa htio izbjeći radu i svietu, protuslovio bi već pravom bogoslužju. Stoga ostaje istinitim: Tko na prvom mjestu traži kraljevstvo Božje, taj će i sve ostalo postići.

ETIKA ŽIVOTNIH OBLIKA

Opisivanje ovih životnih oblika bilo je kod Sprangera čisto psihološki röntgenska slika ljudi, koja nam pokazuje kakovi doista jesu. Etika će nam pokazati ljude onakvima, kakvi bi morali biti. Prikazuje nam vrednote kao norme i njima na čelu prvu i sveobću normu, koja se poistovjetuje s najvišom vrednotom, s Bogom. Time religiozni tip prelazi sam od sebe u onaj etički. Onaj, tko se posvetio Bogu, bit će i svet. Prekrasan primjer etičko-religioznog tipa pokazuje nam Spranger u Sokratu.² »Taj Sokrat morao je u sebi izdržati najveću borbu, koju je ikada vodio duh svijeta na tlu stare poviesti. On je morao postati nosiocem borbe, koja se nije odnosila samo na neku osobnu stvar, nego na nešto, što je nastajalo iz dubina metafizike. . . Ovaj veliki pojedinac uzima taj nadosobni događaj na svoja ramena, on propada kao naravno biće, ali pobjeđuje kao nosilac duha.«

OSOBNOST I OSOBNI IDEAL PREMA SPRANGERU

Opremljen duhovno-znanstvenom psihologijom i onda etikom može odgojitelj u svakom tipu stvoriti pravu osobnost, koja će biti samostalna, jedinstvena pa će upravo po toj svojoj jedinstvenosti moći poslužiti čovječanstvu. Takva osobnost primila je duhovni sviet u sebe sebi primjerenim načinom. Ideal, koji je vidjela gdje svietli, postao je u njoj osobnim, zadobio je život i krv. Sunce duha prošavši kroz tu prizmu razlomilo je svoje zrake prema njezinim zakonima i razvilo tako svoje bogatstvo.

Kako je važno, a i privlačivo za odgojitelja drugih kao i u samoodgoju izraditi taj osobni ideal! Tom metodom postaje nam moguće razumijevati velike poviestne osobe, pa i čitavih poviestnih epoha. Oboružan tom metodom ocrtao je Burckhardt čovjeka renaissance, Dilthey mladog Hegela, a Spranger tako značaj-

² U svojem predavanju »Hegel o Sokratu« — Sitzungsberichte der preussischen Akademie der Wissenschaften 1938.

ne tipove kao što su Hölderlin, Beethoven, Pestalozzi, Wilhelm von Humboldt. Pred nama može tako nastajati duhovni svijet, osobito ono najveće u vidljivom stvorenju: čovjek i njegova po-
viest. To onda nije više samo suhi kostur čovjeka, jedino što bi nam materialistička psihologija mogla pokazati, to je živi čovjek, vjerni odraz božanskog životnog oblika. Razumljivo je stoga, da je Spranger, nakon što je kao orlovskim lietom izmjerio duhovna područja, završio riečima IX. Beethovenove simfonije:

Freude, schöner Götterfunken,
Tochter aus Elysium!
Wir betreten wonnetrunken
Himmliche, dein Heiligtum.
Alle Menschen werden Brüder,
Wo dein heil'ger Odem weht.

Brüder, über'n Sternenzelt
Muss ein gut'ger Vater wohnen!

II. KLUGOV SUSTAV KATOLIČKOG IZPUNJENJA

UZPOREDBA IZMEĐU SPRANGERA I KLUGA

U jednom ciklusu predavanja o filozofiji kulture, kojem je pisac ovih redaka prisustvovao, započeo je Spranger svoj sat o Katolicizmu riečima: »Suditi o katolicizmu nije lako. Jer ili ga se ne poznaje, a onda se ne može pravo ocijeniti. Ili čovjek nastoji upoznati ga, ali onda postoji opasnost, da se njime zanese.« — Ove rieči pokazuju, da postoje mnoge dodirne točke između Sprangera i Kluga. Sprangerove slutnje izpunjuju se kod Kluga. Klug nas ne vodi samo na goru Nebo nego u samu obećanu zemlju metafizike i onda do nadnaravi, koja je kruni. Klug dovršava visoke stupove Sprangerove čežnje i nadsvođuje ih do ponosne katedrale.

KATOLIČKI ŽIVOTNI OBLICI PREMA KLUGU

U svom znanstvenom djelu³ ide Klug Sprangerovim tragom u postavljanju životnih oblika. Osim toga upotrebljava on i Kretschmerovu razdiobu ciklotimnih, zatvorenih i shizotimnih, razičepanih karaktera, čime priznaje veliku ovisnost duše od tiela. Tjelesni uplivi, bilo da su krivnjom stečeni ili bez nje, mogu dapače sasvim ugasiti svjetlo razuma i slobodnu volju. Time, što se Klug više nego Spranger bavi abnormalnim duševnim životom, postaje još jasnija jednostranost tipova i težkoća pravog moralnog prosudi-

³ Dr. Ignaz Klug. Die Tiefen der Seele. Moralphychologische Studien. Neunte, revidierte und verbesserte Auflage, besorgt von Dr. Jos. Mayer. Paderborn 1940. — F. Schöningh.

vanja. Tako on na pr. veli služeći se liepom igrom rieči, da su mnoge disharmonije doista prave »dishormonije«, budući da se temelje na poremećenom izlučivanju hormona. Poziva se na jedan poučan primjer za nasljednu opterećenost: Bezzola je u Švicarskoj iztraživao dan začeca kod 9000 idiota i ustanovio je dva maksimuma: pokladni utorak i vrieme berbe.

Iako je duh ukopan u tvar, ipak je Klugovo moralno-psihološko djelo prožeto pobjedonosnim optimizmom slobodne volje. Ovaj kraljevski diadem može sjati, jer za Kluga — mnogo jasnije, nego za Sprangera — duh je samostalna substancija. Sloboda je pravo plemstvo osobnosti. Ta sloboda omogućuje što više, da čovjek jednom dominantom nadomjesti drugu da izmieni neki tip po drugome. Klug ovdje spominje sv. Ignacija Lojolu; on je svoj negdašnji vitežki ponos pretvorio u oblik života najponiznije službe.

Upravo ovaj primjer podsjeća nas na još uzvišeniji stieg, što se vije kod Kluga nad oblikovanjem osobnosti jednog katolika: stieg milosti. Milost je sjajno i toplo sunce za spoznaju i volju. Daje nam čovjeka objave koji kao da je posve u pozadini kod Sprangerovih životnih oblika. Kako su uzvišena područja duha sadržana u vjeri, u Evandjelju, u onoj Crkvi, koja je bez ikoje natruhe sačuvala temelje Evandelja: u katoličkoj Crkvi!

Katolički duhovni svijet znači obogaćenje i nadopunu naravi već i stoga, što utazuje čežnju za istinom. Katolička vjera zahtjeva i podnosi, da razum provjerava njezine temelje. Naprotiv susrećemo kod Sprangera Schleiermacherove misli, po kojem vjera, iako ne izključuje spoznaje, ipak je nepristupačna dokazima. U vjeri onda odlučuje osjećaj, doživljaj. A čuvstvena vjera na žalost je ipak odviše nestalno tlo za konačne odluke. Za svijet mistike htio bi Spranger da uobće ne vriede logički principi. Tu da vlada neka nova, viša logika. U Božanskom da ne vriedi više načelo protuslovlja.

Katoličkoj mistici nepoznata je podpunoma takova dvostruka logika. Pa i Cusanova »coincidentia oppositorum«, supostojanje opreka u Bogu znače prema njemu samome⁴ jedino to da se sve stvorene savršenosti u Bogu bezkonačno potenciraju i dižu do jedinstvene bezgranične savršenosti. Ne smijemo te savršenosti shvaćati tako kao da je nekakav kaos, nego kao razčlanjeni akord, po kojem Bog otkriva kao slutnje svijju stvorenih opreka. Tako se pralik stabla u Bogu razlikuje već prije svakog stvaranja od pralika čovjeka.

Tako eto u Klugovom sistemu sja svjetlo razuma kao i svjetlo viere počevši od njenih temelja pa sve do najdivnijih tajna. Da navedemo jedan primjer: tu se očituje osobnost, dapače tro-

⁴ Nakon posljednjih radova Ranft-a i Lenz-a ne može se to drugačije tumačiti.

osobnost Božja u punom svom značenju za izgradnju čovjekove osobnosti. Sprangerova sklonost prema neosobnom panteizmu ozbiljno ugrožava gotovo čitavu izgradnju osobnosti, kad bi ga tko htio dosljedno provesti. Jer u panteizmu logički nema mjesta za pravu slobodu i osobnost.

Kako je jarkom svjetlošću mogao Klug osvijetliti društveni život na temelju nauke o Mističnom Tielu Kristovu, u kojem se ljudi, ostajući dakako osobe, sjedinjuju u jedno tajanstveno tielo! Tu se pokazuje ono najdublje u Crkvi: od glave, Krista, izvire auktoritet, ali i vrutci ljubavi teku cilim Tielom, sve do posljednjeg člana. Ne obamire tu osobni život, kako se Spranger boji za katoličku Crkvu. Niti je crkveni auktoritet neki strahoviti silnik, kako to on misli. Jer u Papi zapovijeda Kristova ljubav. No posvema odobravamo veoma ozbiljni Sprangerov sud, da protestantizam tim, što je uzdigao pojedinca do vrhovnog sudca i jedinog auktoriteta, nosi još veću odgovornost nego li kapitalizam za današnju krizu kulture.

Karitas, koja izvirući iz Srdca Isusova oživljuje cijelo mistično Tielo, i koja je ublažila već tolike društvene potrebe, razlikuje se kao junačstvo od kukavičluka od budističkog niekanja života, kojemu bi Spranger htio približiti kršćanstvo. U katoličkom kršćanstvu vlada s obzirom na vrijeme i na vječnost najdosljednije afirmiranje života.

Ovo krasno potvrđuje svršetak Klugove knjige. Na razstanku iznosi pred nas nekoliko slika jakih ličnosti.⁵ Najprije prikazuje tragičnog čovjeka u Strindbergu. Pa i taj tako raztrgani čovjek morao je na samrti priznati gdje je pravi život, pravi oblik života. Po njegovoj želji morale su kod ukopa njegove ukočene ruke držati Novi Zavjet. Jedini grobni ukras smio je biti križ s nadpisom: O crux, ave, spes unica! Tragičnom čovjeku Klug suprotstavlja dva herojska čovjeka, tipove pravog života. Prvi je poznati »otac Indijanaca«, belgijski misionar isusovac Petar de Smet. Drugi je Fridrik Ozanam, osnivač Konferencija sv. Vinka. Kao profesor na Sorboni završio je jednom predavanje riječima, koje nam otkrivaju pobjedu religioznog oblika života usred svieta: »Gospođo, ja nemam časti biti teolog. Ali imam sreću vjere, i smatram svojom častnom dužnošću, da svu svoju dušu, sa svim njenim silama stavim u službu istine.«

Nakon ratnih potresa ne će biti na području svjetovnog nazora drugih odluka do onih posljednjih i posve jasnih. Spranger je dosada ostao kod čežnje, na putu, ali mi smo mu zahvalni, jer je kod mnogih probudio želju. Klug pokazuje cilj. No valja ipak priznati: Sprangerov je ulaz iz nizina 19. stoljeća bio mnogo silniji od Klugova, koji je već boravio u zavičajnim visinama.

J. Gemmel D. I.